

Карлов Олег Юрійович,
*старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Військового інституту танкових військ
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
orcid.org/0009-0004-1045-5858*

ФІЛОСОФСЬКИЙ СКЛАДНИК ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ Й ПІЗНАННЯ: БАЛАСТ ЧИ ІМПЕРАТИВ?

Сфера сучасного наукового знання великі сподівання покладає на системний і синергетичний ефект між-дисциплінарних досліджень. Загалом такі надії небезпідставні: починаючи з 1980-х років найбільший приріст евристичних здобутків науки був забезпечений завдяки й насамперед взаємодії різних дисциплін. Власне, навіть з міркувань внутрішньої логіки еволюціонування й функціонування наукового знання та пізнання тут не виникає заперечень, адже дисциплінарна демаркація наукових знань відбулася на певному етапі лише на підставі неспроможності сприймати досліджувану дійсність у повному обсязі, однак дійсність завжди була й назавжди залишиться саме такою: органічною єдністю величезної сукупності аспектів, яка для свого коректного й ефективного дослідження потребує відповідних інструментальних засобів у форматі поєднання зусиль різних дисциплінарних підходів.

У цьому разі йдеться насамперед про критеріальні основи сприйняття реалій предметної сфери, а також про консенсус чи хоча б про конвенційне узгодження позицій щодо аксіологічних основ епістемологічного та гносеологічного процесів. Річ у тім, що за відсутності виразного погодження різнотлумачень щодо цієї дорожньої карти ми матимемо справу не стільки із взаємодоповненням, скільки із взаємопоглинанням дослідницьких зусиль.

Показовим прикладом може слугувати ситуація з концептуальними й стереотипними розбіжностями між історичною сферою знань та філософією історії: якщо історики звинувачують філософів у релятивному розмиванні самих основ історії як сукупності недвозначних фактів, то філософи іронічно зауважують, що більшість наукових фактів відповідає цьому критерію вкрай незначною мірою, а крім того, для коректного сприйняття системних реалій вирішального значення набуває не фактографія, а фактологія, для забезпечення потреб якої в істориків часто бракує компетентності й дослідницьких навичок за цим профілем.

Ключові слова: історичне знання і пізнання, філософія історії, дисциплінарна демаркація, причинно-наслідкова зумовленість історичного процесу, внутрішня логіка історії, історія як сфера смислів і значень.

Karlov Oleg,
*Senior Lecturer at the Department of Social
and Humanitarian Disciplines
Military Institute of Tank Troops
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
orcid.org/0009-0004-1045-5858*

THE PHILOSOPHICAL COMPONENT OF HISTORICAL KNOWLEDGE AND COGNITION: BALLAST OR IMPERATIVE?

The sphere of modern scientific knowledge places great hopes on the systemic and synergistic effect of interdisciplinary research. In general, such hopes are not unfounded: since the 1980s, the greatest increase in heuristic achievements of science has been ensured primarily by the interaction of different disciplines. Actually, even from the considerations of the internal logic of the evolution and functioning of scientific knowledge and cognition, there are no objections here, because the disciplinary demarcation of scientific knowledge occurred at a certain stage only on the basis of the inability to perceive the studied reality in its entirety, but reality has always been and will always remain exactly that: an organic unity of a huge set of aspects, which for its correct and effective study requires appropriate tools in the format of combining the efforts of different disciplinary approaches.

In this case, we are primarily talking about the criterion-based foundations of perception of the realities of the subject area, as well as about consensus or at least about conventional agreement of positions on the axiological foundations of epistemological and epistemological processes. The point is that in the absence of explicit agreement on different interpretations of this roadmap, we will be dealing not so much with complementarity as with mutual absorption of research efforts.

An illustrative example is the situation with conceptual and stereotypical differences between the historical field of knowledge and the philosophy of history: if historians accuse philosophers of relatively blurring the very foundations of history as a set of unambiguous facts, then philosophers ironically note that most scientific facts meet this criterion to an extremely small extent, and in addition, for the correct perception of systemic realities, it is not factography, but factology that is of decisive importance, to meet the needs of which historians often lack the competence and research skills in this profile.

Key words: historical knowledge and cognition, philosophy of history, disciplinary demarcation, cause-and-effect determination of the historical process, internal logic of history, history as a sphere of meanings and meanings.

Актуальність. Філософії не звикати до закидів на свою адресу з боку різних дисциплінарних відгалужень наукового знання, які стосуються насамперед і здебільшого «недостатнього рівня наукової виразності» філософії загалом і філософського складника цих дисциплін зокрема. Не є винятком із такого загального правила й сфера історичного знання: у середовищі істориків поширені звинувачення в тому, що «філософія применшує значення історичної достовірності», а натомість «здійснює експансію в історичну думку концептуально ризикованих й аргументаційно сумнівних сентенцій». Між іншим, у подібному діапазоні критики філософії доводиться мати справу ледь не в кожному випадку конкретної наукової дисципліни. Типовість такого проблемного кейсу вже сама по собі *актуалізує потребу систематизації та узагальнення факторів, які, з одного боку, лежать в основі цих кейсів, а з іншого – з різних причин опиняються на периферії уваги, призводячи до колізій різнотлумачень і численних непорозумінь.*

Виклад основного матеріалу. Одна з фундаментальних відмінностей пов'язана з тим що «на відміну від історії, *філософія історії* не може зводитися до наративу, себто до «оповідання про». Ніхто не заперечує: філософія історії містить елементи наративу і вдається до інтерпретаційних практик, але ті не становлять сутності функціонального покликання філософії історії, а є скоріше баластом, тією «водою», якою лише «розбавляють» насичену консистенцію філософської рефлексії щодо історичної тематики з метою зробити її придатною для «споживання» якомога ширшою аудиторією, максимально великим сегментом суспільної свідомості» (Самчук, 2009, с. 808).

Історія в античному розумінні – це Вчителька Життя (у цьому разі доречність вживання великої літери зумовлена багатоманітністю життєвої феноменології, яка отримує смислову виразність завдяки як коректному формулюванню історії, так і коректному її засвоєнню, врахуванню). Саме крізь призму такого функціонального покликання філософія й намагається сприймати історію, історичну темпоральність, історичну процесуальність та історичну подійність.

Ключового значення в цьому контексті набуває *сфера смислів і значень*. Чимало дослідників аргументовано доводять, що аспект смислів і значень узагалі не належить до компетентнісних повноважень історії, що це саме та межа, на якій історія вичерпує свої пізнавальні та знаннєві ресурси, поступаючись місцем якраз філософії як сфері знань, що володіє принаймні двома стратегічними перевагами: відміну від історії вона, по-перше, достеменно рефлексійна, а, по-друге, у класичному сенсі інтерпретативна. Рефлексійність та інтерпретативність є якраз тими інструментальними опціями, які хоч і не гарантують виявлення ієрархії смислів і значень в усій її автентичній достовірності, проте створюють щонайменше необхідні передумови для досягнення такого цільового орієнтиру (Арендт, 2002).

А «оскільки філософія – це, з одного боку, сфера смислів, а з іншого – наука про істину, то філософія історії субстанційно покинана відповідати на запитання щодо *смислу історії, доцільності існування народів і людства в цілому*, а також сформулювати відповіді на запитання, *чим є історія*» (Самчук, 2009, с. 797).

То чим же є історія? Можливо, це грайливе дитя, а роль іграшок у її грі виконують люди

та форми їхніх історичних об'єднань – етноси, народи, нації, суспільства, держави, регіональні утворення тощо. Якщо картина світу таких іграшок має істотні розбіжності з буттєвими реаліями, якщо вона істотно ілюзійна й химерна, то такі іграшки мають низьку противандальну опірність, а тому здебільшого підлягають зламу внаслідок не надто досвідчених дитячих зусиль історії й опиняються на смітнику історії чи, принаймні, на далекій периферії її уваги.

Принагідно зазначимо, що «наявність в історичної події *об'єктивного історичного смислу* не лише не заперечує, а й передбачає *варіативність його інтерпретацій*». Перший герменевтичний підхід до філософії історії є суто телеологічним. Він сприймає історію як певну закріплену часом *буттєвість*, яка потребує осмислення, витлумачує смисл як граничну мету існування, а філософії історії відводить функцію відповіді на запитання «навіщо?». Другий підхід акцентує увагу на розкритті *сутності історії*. У цьому разі питання осмисленості історичного процесу взагалі не порушується, натомість актуалізується потреба розробки концептуального каркасу – тих понять, які використовують для побудови пояснювальних схем. Здебільшого дослідники віддають перевагу другому підходу, розуміючи під філософією історії спосіб пояснення історичної дійсності» (Самчук, 2009, с. 797).

Однак «чимало дослідників ключовим для дисциплінарної суверенізації філософії історії вважають концепт *ухронія* (грецькою – *час, якого немає*). Ідеться про змалювання явищ і тенденцій з боку *позачасової послідовності*, тобто про *філософію історії як логіку й закономірність розгортання історії безвідносно до конкретних історичних подій і емпіричних фактів*» (Самчук, 2009, с. 793). Це ще один концептуальний вимір дисциплінарного покликання історії, який історія з різних причин не може належно осмислити та артикулювати, а тому змушена покладатися на допомогу філософії.

У цьому разі «йдеться насамперед про *метаісторію*, яка, як вважає Р. Козеллек, «досліджує не рух, а рухливість, не зміни в конкретному розумінні, а змінність як таку». Необхідність теорії історичної науки вчений виводив з того, що історія загалом (*Geschichte*) постійно «обганяє» окремі історії (*Historie*). Така трансцендентальність вимагає від історика-дослідника

щоразу нових прочитань джерел і такого розуміння історичності, коли потреба в переписуванні історії диктується не необхідністю виправлення помилок чи актом спокутування провин» (Нагорна, 2014, с. 18).

Над історією як сферою знань і життєдіяльності завжди висів Дамоклів меч гіпертрофованої вимогливості: якщо вона не презентує високого аргументаційного рівня, то автоматично номінується на статус збоченого різновиду некрофілії. Можна витратити літри чорнила й центнери паперу на популяризацію й диверсифікацію тези про те, що знання минулого – необхідна й неодмінна умова успішного майбутнього, проте таке концептуальне кредо все ж не може слугувати надійним виправданням існування історії як сфери знань і життєдіяльності – для виконання цього завдання потрібно дещо більше: теоретико-концептуальна стрункість історичного нарративу й дискурсу, а також максимально високий рівень інтерпретативної переконливості оприлюднюваних *symbolum fidei* (символів віри – лат.).

За відсутності зазначених опцій історія неухильно перетворюється на самовикриття завищених очікувань, девальвує свою претензійність на універсалістську об'єктивність, значущість чи хоча б прагматичну користь, перетворюючись на суб'єктивістське, волюнтаристське, ідеологічно ангажоване й рефіковане свавілля, здійснюване з метою забезпечення особистих, групових, кланових та партійних інтересів і виправдання так само особистих, групових, кланових та партійних намірів й ухвалених рішень.

Щодо цього Л. Нагорна слушно наполягає, що «нелінійність і каскадна новизна ситуацій, їхній рухливий, змінюваний характер потребують **не просто перегляду епістемологічного тезаурусу, ревізії звичних алгоритмів і методів дії, а радикальної зміни самого способу опанування калейдоскопічного універсуму**» (Нагорна, 2014, с. 10).

Філософія історії покликана виявляти внутрішню логіку й причинно-наслідкову зумовленість історичного процесу. Тут міститься ще одна фундаментальна відмінність історії та філософії історії: якщо історія функціонує в режимі *нарративів* (бажано – хронікалістського стилю), то філософія історії переважно *дискурсивна, діалогічна й евентуальна*.

Зрештою, майже ніхто не піддає сумніву той факт, що «комунікація історії та культури діалогічна: культура привносить в історію принципи толерантної інтерпретації, а історичне мислення насичує культуру глибинним розумінням зв'язку часів. Адже в широкому розумінні культура – не «музей старожитностей», а живий процес, що містить виробництво, збереження, споживання духовних цінностей» (Нагорна, 2014, с. 15).

Однак історики часто недооцінюють такі інструментальні опції філософії, як **дискурсивність, діалогічність і евентуальність**, вважаючи, що такі засоби досягнення пізнавальної мети не увиразнюють змістовність історії, а навпаки – перетворюють історичну дійсність на механічну сукупність волюнтаристської критеріальності, яка призводить до неприпустимої релятивізації уявлень про історичну статичку (конкретно-історичний status quo) та динаміку (темпоральність, тенденції, альтернативи).

А втім, чи не переоцінюють історики той компендіум знань (точніше кажучи, уявлень), які вони позиціонують як «історичні факти»? І чому в середовищі самих істориків є безліч розбіжностей щодо цієї категорії даних? Однак самі історики визнають, що високий рівень достовірності притаманний лише історичним хронікам, які за своїм покликанням, власне, і мають віддзеркалювати історичну покроковість у максимально можливій повноті змістовних виявів. Стосовно решти епістемологічного масиву історії варто зазначити, що він може претендувати лише на посередній рівень **фактографічної достовірності**.

Що ж стосується **фактологічної достовірності**, то тут історикам доводиться мати справу зі ще більшим обсягом проблем, запитань і сумнівів. А все тому, що **фактологія як логіка фактів потребує концептуального й критеріального стрижня, який не має апіорного статусу, а є апостеріорним наслідком сукупності багатьох факторів: світоглядно-аксіологічної призми застосованого гносеологічного підходу; сітки (ієрархії) смислів і значень, яку дослідник накидає на сферу (предмет) досліджень; обґрунтованості рушійних сил і визначальних причинно-наслідкових зв'язків тощо. Здебільшого такі гносеологічні процедури взагалі не належать до сфери дисциплінарної компетенції**

історичної думки, а належать до повноважень якщо не виключно, то насамперед і переважно філософії.

Принагідно зазначимо, що «значення наративу для філософії історії вичерпно розтлумачив Йоган Густав Дройзен. У 1857 році він сформулював концепцію історичного пізнання як способу прочитання історичного тексту. Дройзен був одним із перших, хто аргументовано довів, що «факти як такі не існують узагалі»: так звані факти історії є втіленням мовних послань, і не більше. Тому історична істина ніколи не може бути істиною абсолютною, а завжди – лише відносною, як, зрештою, й історичне пізнання ніколи не буває цілковито автентичним дійсності, повністю адекватним їй» (Самчук, 2009, с. 807–808).

Беручи до уваги ту обставину, що історії притаманна не **лінійна, а варіативна евентуальність**, не викликає сумнівів не лише апіорна доцільність рефлексії історії, а й статус такої рефлексії як важливої (а інколи й визначальної) передумови ефективного суспільства. Інша річ, що **апіорна доцільність рефлексії історії** має бути доповнена **апостеріорним належним рівнем такої рефлексії**, за відсутності якого процедура рефлексії набуває дискредитаційного реноме, девальвуючи як результувальний ефект такої «рефлексії», так і репутаційний статус філософії.

Як аргументовано доводить З. Самчук, «за своїми методологічними функціями філософія історії поділяється на два різновиди: **субстанційний**, який віддзеркалює філософське розуміння й дослідження історичного процесу як форми існування людини, та **рефлексійний**, що здійснює філософське осмислення природи історичного пізнання, теоретичних способів вивчення історії. Акцентування філософами своєї уваги на певній частині філософії історії відбувається відповідно до наукових, соціально-політичних та інших завдань, що постають у різні епохи» (Самчук, 2009, с. 801–802).

Провідні вітчизняні дослідники влучно зазначають, що «історія не тільки **відбувається**, а й **творюється**. І твориться незрівнянно більше, ніж відбувається» (Михальченко, Самчук, 1998, с. 262). Що лежить в основі такої специфічної особливості? Що визначає її внутрішню логіку? Можливо, та обставина, що історія є засобом рефлексійної етики й вона часто набуває ознак

ідеології, спрямованої в минуле. Звідси – поширені спроби «переписати» (attempts to rewrite) історію, а також витлумачення історії як **трансісторичної дійсності** на догоду *конкретно-історичним* потребам політики. У цьому чи не основна драма, а почасти й трагедія історії як сфери знань і гносеологічних практик. Ці аспекти виразно висвітлено спочатку школою «Анналів» в особі Марка Блока і Люсьєна Февра, а згодом і Фернаном Броделем та Жаком Ле Гоффом.

Дотепне зауваження належить Блезу Паскалю, який зауважив, що «процес історичної творчості відбувається переважно завдяки *філософії серця* та *логіці шлунка*, а не **преференціям голови**. А от осмислювати історію доводиться лише головою. У цій розбалансованій когерентності, власне, і полягає основна проблема зусиль філософії історії» (Самчук, 2009, с. 795). Зрештою, такі смислові наголоси оприлюднювали також Жіль Дельоз, Жак Дерріда, Жак Лакан, Моріс Мерло-Понті та інші мислителі, що практикували свої рефлексійні зусилля у сфері філософії історії.

Чи не найбільші концептуальні різнотлумачення притаманні такому тематичному аспекту, як значеннєва субординація минулого, сучасного та майбутнього для формування історичної картини світу. Утім, з огляду на потребу рефлексійної насиченості осмислення цієї проблематики, преференцію оперувати нею отримують усе ж не історики, а фахівці в галузі філософії історії.

Дискутивний тренд щодо співвідношення, значення факторів минулого, сучасного та майбутнього для формування історичної картини світу започатковано в 1976 році, коли вийшло друком резонансне есе Райнхарта Козелека, у якому автором проаналізовано дві історичні категорії – *простір досвіду* та *горизонт очікувань*. Між цими двома критеріальними точками відліку є виразна кореляція: з одного боку, простір досвіду постає визначальним емпіричним підґрунтям для формування аргументованого горизонту очікувань; з іншого – горизонт очікувань у реверсному режимі спонукає до перегляду, реінтерпретації наявного простору досвіду.

Якщо *аналепсис* – це аналіз минулого, то *пролепсис* – аналіз найбільш вірогідного майбутнього. Марк Аврелій наполягав, що

в суспільному житті «минуле завжди полює на майбутнє». Щодо цього додамо: воно полюватиме доти, доки сучасне переконливо не зведе з ним рахунки, не визначить своє ставлення до всіх його «за» та «проти». Наведений концептуальний наголос фундатора стоїцизму загалом поділяється фаховим середовищем на підставі спадкоємнісної очевидності, а саме: оскільки кожен з нас є історичним продуктом минулого, то цілком закономірно, що канони й стереотипи минулого істотно детермінують як сучасність, так і майбутнє.

Утім, упередження краху майбутнього не завжди коректно корелює з методичним засвоєнням уроків минулого. Тому тлумачити минуле на догоду сучасному чи навіть уявному майбутньому – це також доволі поширена тенденція; зрештою, як і визначати суспільне цілепокладання виключно в термінах Pro Futuro, тобто «заради майбутнього», хоча смислова ієрархія та значеннєва структура такого майбутнього здебільшого залишається змістовно дифузним, релятивним, аморфним, семантично наївним і претензійно демагогічним водночас. Однак зазирнути за так званий *горизонт подій* – надзвичайно спокуслива перспектива. На жаль, кришталева куля як символ достовірності знань про майбутнє є не більш ніж міфологічним засобом досягнення такої мети.

На противагу концептуальним підходам, що центровані на минулому та майбутньому, Поль Вірільо у своїй концептуалістиці доволі переконливо відштовхується від «нездоланної тиранії сучасності» (Virilio, 1988). На його думку, це відбувається внаслідок принципу дії так званої *машини зору* (*La machine de vision*), яка постає відображенням автоматизованого стереотипізму, який, своєю чергою, призводить до дереалізації сприйняття дійсності.

Ще одна принципова ознака, яка має статус змістовно-функціональної демаркаційної лінії, пов'язана з тим, що філософія історії постає рефлексійною призмою критеріальності суспільних альтернатив. У цій сфері компетентність історії (чи пак – істориків) також доволі обмежена. Ба більше, історична альтернативістика вважається класичною історичною наукою чимось на кшталт апокрифів, ересі й неприйнятного відхилення від канонів прописних істин історії. Крім того, альтернативістика перебуває в істотній корелятивній залежності від

можливостей рефлексії, рефлексійного забезпечення процедур, пов'язаних із досягненням такої мети, а із цією інструментальною опцією, як ми вже з'ясували вище, в історичній думки й дослідницької призми часто виникають непереборні труднощі.

Можна виокремити таку типологію версій історичної дійсності: *канонічна, інша, альтернативна*. Так-от альтернативна історія як відгалуження філософської альтернативістики зумовлена вродженою жагою філософії до інтерпретативних та аргументаційних різномудрачень, до виявлення засобом системної аналітики переваг та недоліків кожної пропозиції-альтернативи.

Це повністю відповідає дисциплінарному покликанню філософії історії: «Із маси історичних фактів відібрати саме ті, які з'ясовують і визначають сутність закономірностей і тенденцій розвитку як окремих історичних подій, так і тих соціальних систем, що є значущими, визначальними з погляду історичної буттєвості, генезису й темпоральності. Ставлення філософії до історії полягає у визначенні умов можливості історичного знання – себто у виявленні основ, за яких таке знання може існувати як, по-перше, *достовірне*, по-друге, *специфічне*. Однак серед фахівців досі немає консенсусу щодо того, чим усе-таки є філософія історії – *теорією історичного пізнання* чи *теорією історичного процесу*» (Самчук, 2009, с. 800–801).

Однак поле змістовної визначеності доволі розлоге: воно пов'язане, зокрема, з тим, що саме завдяки філософії з'являється можливість смислового картографування історичної дійсності, демаркації та ієрархізації смислів історичних явищ і процесів, виявлення смислових еквівалентів тощо. Крім того, завдяки не в останню чергу філософії зривається непрозора вуаль утаємниченості з явищ, які в західній історіографічній парадигмі мають назву *forbidden history* – тобто *заборонена історія*.

Зрештою, саме філософія привертає увагу до того, що «абсолютизація соціально-історичного детермінізму вкупі з провіденціалізмом як неухильною заданістю розвитку людства надають процесу суспільного генезису воістину «патологічної нормальності» (Еріх Фромм)» (Самчук, 2009, с. 799). Власне, аргументоване заперечення недоречності надання

гіпертрофованого значення детермінізму в історії й прокладає шлях історичній альтернативістичці, яку започаткував Ганс Файгінгер друком у 1911 році своєї книги «Філософія як нібито» (Vaihinger, 1935).

Важливим етапом поглиблення концептуалістики Ганса Файгінгера була книга професора філософії та права Нью-Йоркського університету Кваме Ентоні Еппії «А що якби: ідеалізація та ідеали» (Appiah, 2017). Еппія відштовхується від тези, що ідеалізація є фундаментальною ознакою людського мислення: ми спонтанно й цілеспрямовано будуємо спрощені моделі в наших наукових дослідженнях та утопії в нашій уяві, а такі поняття, як віра, бажання, розум та справедливість є наслідком переважно ідеалізацій та ідеалів. **Ідеалізуючи, ми діємо за принципом «ніби», «немов», «якби», усвідомлюючи, що найбільш надійний метод адекватно досягнути навколишню дійсність і самих себе – це відкрити своє світосприйняття для множинності недосконалих зображень, які в сукупності дають змогу інтерпретувати світ із високим ступенем достовірності.**

Останнім часом вийшло друком чимало алармістських праць, які містять у своїх назвах альтернативістський елемент у формі словосполучення *what if* (тобто «а що, якби») (Villam, 2024). І треба визнати, що це зовсім не випадково, адже історія мимоволі провокує спокусливі припущення, гіпотези й альтернативи у формі «а що, якби» – наприклад, що було б, якби Олександр Македонський не пішов із життя в 32 роки? За яким сценарієм розгорнулася б всесвітня історія, якби Ганнібал розгромив Рим? А що, якби перси все-таки захопили Грецію? Якою була б течія історії, якби Юлій Цезар ухилився від замаху на його життя? А якби Клеопатра та Марк Антоній пішли з Акціуму з перемогою? Або якою б була історія грецької античності й усього людства, якби Сократ промовчав на суді й дожив до глибокої старості, повсякчас дратуючи весь інтелектуальний планктон?

Ці та їм подібні запитання виникають не з причин історичних пустощів і не для задоволення потреб у дотепності й сарказмі: вони – закономірний наслідок якщо й не індетермінізму історії, то, принаймні, істотної варіативності історичної процесуальності, у процесі якої час

від часу неодмінно виникають ті, висловлюючись терміном синергетики *точки бифуркації*, у яких навіть дуже об'єктивний детермінізм майже сходиться нанівець, поступаючись місцем *ефекту метелика*. Саме в таких і в інших подібних випадках потреба у філософському супроводі пізнання історичної дійсності (а прецінь – у форматі її процесуальності й варіативності) набуває особливо цінного й практично безальтернативного інструментального значення. Історикам варто із цим змиритися, з вдячністю сприймаючи дружнє плече колег із філософського цеху.

Висновки. Недооцінка значення філософського складника історичного знання й пізнання є наслідком багатьох причин, основними з-поміж яких є прикрі непорозуміння щодо дисциплінарного покликання філософії. Зокрема, поширені критичні закиди на адресу філософії щодо «ігнорування наукової фактографії і небажання її культивувати» зумовлені неадекватним сприйняттям дисциплінарної місії філософії. Принагідно нагадаємо, що таке покликання пов'язане не з механічним колекціонуванням фактів, а з виявленням тієї внутрішньої логіки

історичного процесу, яка визначає появу цих та безлічі інших фактів, вірогідностей і перспектив, рефлексія щодо яких і критичне (інтерпретативно скептичне) осмислення яких, власне, й окреслює дисциплінарні повноваження та сферу епістемологічної та гносеологічної компетенції філософії. Не більше й не менше.

Наведений концептуальний висновок знаходить переконливе підтвердження навіть на рівні еволюційного генезису пізнавальних зусиль людства, а саме: спочатку виникла філософія як світоглядна й методологічна нероз'ємність уявлень про світ, а в процесі протонаукової та наукової конкретизації таких уявлень відбувалося відгалуження від філософського стовбура різних дисциплінарних гілок. Однак це зовсім не означає, що на етапі поглиблення наукових знань і дослідницьких підходів потреба у філософії девальвується: філософія перманентно вдосконалює свій світоглядний і методологічний інструментарій, ефективність застосування якого майже в усіх дисциплінарних сферах визначає рівень, якість і евристичність наукових здобутків. Повною мірою це зауваження стосується й сфери історичного знання.

Список використаних джерел:

- Арендт, Х. (2002). *Між минулим і майбутнім*; пер. з англ. В. Черняк. Київ : Дух і літера. 321 с.
- Михальченко, М., Самчук, З. (1998). *Україна доби межичасся: Близь та убогство куртизанів* / Микола Михальченко, Зореслав Самчук. Дрогобич : Відродження. 286 с.
- Нагорна, Л. П. (2014). *Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал* / Л. П. Нагорна. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 382 с.
- Самчук, З. Ф. (2009). Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору : [моногр.] : у 2 т. Д. : АРТ-ПРЕС. Т. 1. 920 с.
- Appiah, K. A. (2017). *As If: Idealization and Ideals*. Harvard University Press. 240 p.
- Vaihinger, H. (1935). *The philosophy of «As if». A system of the Theoretical, Practical and the Religious Fictions of Mankind*. New York, Harcourt, Brace Co. ; London, Routledge & K. Paul 218 p.
- Villam, R. D. (2024). *Civilization: What If...?: The Alternate Histories That Could Have Shaped Our World*. B0DFZM829Z. 430 p.
- Virilio, P. (1988). *La machine de vision*. Paris: Galilée. 172 p.

References:

- Arendt, X. (2002). *Mizh mynulym i maybutnim* [Between the past and the future]; per. z anhl. V. Chernyak. Kyiv : Dukh i literatura. 321 s. [in Ukrainian]
- Mykhal'chenko, M., Samchuk, Z. (1998). *Ukrayina doby mezhychassya: Blysk ta ubohtvo kurtyzaniv* [Ukraine of the interwar period: The brilliance and poverty of courtesans] / Mykola Mykhal'chenko, Zoreslav Samchuk. Drohobych : Vidrozhennya. 286 s. [in Ukrainian]
- Nahorna, L. P. (2014). *Istorychna kul'tura: kontsept, informatsiynnyy resurs, refleksyvnyy potentsial* [Historical culture: concept, information resource, reflexive potential] / L. P. Nahorna. K. : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. 382 s. [in Ukrainian]
- Samchuk, Z. F. (2009). *Svitohlyadni osnovy sotsial'no-filosofs'koho doslidzhennya ideolohiyi: problema kryteriyiv ta priorytetiv vyboru* [Worldview foundations of socio-philosophical research of ideology: the problem of criteria and priorities of choice]: [monohr.] : u 2 t. D. : ART-PRES. T. 1. 920 s. [in Ukrainian]

Appiah, K. A. (2017). *As If: Idealization and Ideals*. Harvard University Press. 240 p. [in English]

Vaihinger, H. (1935). *The philosophy of «As if». A system of the Theoretical, Practical and the Religious Fictions of Mankind*. New York, Harcourt, Brace Co. ; London, Routledge & K. Paul 218 p. [in English]

Villam, R. D. (2024). *Civilization: What If...?: The Alternate Histories That Could Have Shaped Our World*. B0DFZM829Z. 430 p. [in English]

Virilio, P. (1988). *La machine de vision [The Vision Machine]*. Paris: Galilée. 172 p. [in French].